

Könyvszemle

SIPOS JÚLIA GONDOZÁSÁBAN

PLÉH CSABA: A MEGISMERÉS VÉGE Az örök megismerő

A provokatív címet (*A megismerés vége*) a szerző az előszóban megmagyarázza. Nem, a megismerésnek nincsen vége – sosincs vége. A kérdés az, hogy hozzá tudunk-e tenni. A kötettel, amely válogatás a szerző új írásaiból, Pléh Csaba a maga részéről határozott választ ad. Az akadémikus pszichológus lenyűgözően széles körű érdeklődése és ismeretei a megismeréstudománnyal és pszichológiával kapcsolatos írások témában és tartalmában szerteágazó gyűjteményét eredményezi. A sokszínűségben azonban a megismerés központi témáján túl az elméletközpontú történeti szemlélet és az írást mindvégig vezérlő kulcskérdés (miként, milyen elméletet gazdagítva járul hozzá az adott gondolat vagy kísérleti tapasztalat az emberi megismerés, gondolkodás és természet megértéséhez) is egységet teremt.

Külön érték, hogy a pszichológia- és más tudománytörténeti elemzések mindig társadalmi, történelmi változások keretében, sokszor azokkal magyarázva tárulnak elénk (jó példák erre a pszichológia kognitív fordulataival vagy a pedagógiával foglalkozó fejezetek).

A hangvétel közvetlen, sokszor személyes. Ennek részben az az oka, hogy több írás is korábban elhangzott előadások szerkesztett változata. De a kötet egészére érvényes, hogy a szerző aktívan jelen van a szövegben, akár saját történeti emlékezettel, személyes megfigyeléssel és véleménnyel, akár kutatói hozzáállására reflektálva. A Pléh Csabára oly jellemző rendkívül választékos szakmai nyelvi pontosság párosul az előadásszerű közvetlenséggel. Mindig hozzánk, az olvasóhoz beszél.

Az első rész fejezetei a pszichológiatudomány jelenét és jövőjét tárgyalják, áttekintve a főbb megközelítések szerepét. Több írás is foglalkozik az akadémiai tudományos pszichológia és az alkalmazott pszichológia, a hivatás viszonyával. A szerző, ha nem is aggódva figyeli a tudósok szerepét a pszichológián belül, de nyomatékosan kihangsúlyozza a kutatás és kutatók szerepének fontosságát.

A második részben a magyar pszichológia történetéről kapunk áttekintést intézményi nézőpontból. Az intézmények története együtt jelenik meg a magyar

pszichológia fejlődését meghatározó és egymással összefonódó tudós karrierekkel, és mindez a politikai rendszerváltozások és ideológiai hatások keretében. A gondolatok, a gondolkodás és kutatási módok történeti hullámzását mutatja be. Az elmúlt néhány évtized kapcsán ez izgalmas szemléleti kettősséget kínál. Pléh Csaba ugyanis nemcsak történésze a kornak, hanem egyik főszereplője is. Még az éppen akkor aktuális akadémiai átalakulás kapcsán írt személyes véleményében is az érvek mögött a helyzet történeti elemzését tárja elénk. Mindig jelen van az avatott történész értelmező szemlélete.

A *Fogalmak sorsa* írásaiban a szerző jelentésről, érzelmekről, emlékezetéről és tudatosságról ír. Hangsúlyosan jelen van itt a pszichológiatörténész, méghozzá annak Pléh Csabára olyannyira jellemző szemléletével, amit talán a kognitív tudattalannról írt fejezet mutat legtisztábban. A kognitív tudattalannal kapcsolatos elméletek és jelentős gondolkodók több száz éven át húzódó történetének számbavételét nem egy időrendi felsorolás vezérli, hanem a különböző gondolatokban fellelhető hasonlóságok, különbségek és összekapcsolódások, valamint hozzájárulásuk az aktuális kérdés megválaszolásához. Sosem egy szimpla értékelő dimenzió mentén történik a különböző szerzők és gondolataik számbavétele – igazuk volt vagy tévedtek (ami azért is figyelemre méltó, mivel a szerző maga is sokszor aktív résztvevője a diszkusszióknak). Ehelyett érdeklődést mutat, és ezáltal érdeklődést kelt az olvasóban az eltérő értelmezési keretek iránt. A kapcsolódási pontok iránti különös figyelem hagyományos történeti bemutatás helyett sokkal inkább elméleti szintézist eredményez, ami az alternatív elméleteket nemcsak érdekessé, hanem relevánssá is teszi. Ez az elméleti szintetizálás mint módszer teszi Pléh Csaba történészi szemléletét építővé és izgalmassá is egyben. Ebben a formában a történészi szemlélet a tudomány művelésének és az új tudás létrehozásának eszköze, vagy erősebben fogalmazva, feltétele.

A *nyelv világa* részben többek között a szórendet, pragmatikát, szövegmegértést, a téri nyelvet és kogníciót tárgyaló írásokat olvashatunk. Egyrészt, itt a szerző rengeteg saját empirikus pszicholingvisztikai munkát ismertet. Másfelől, ezek az írások azt is megmutatják, hogy miként járulnak hozzá a téma hazai szakemberei az emberi gondolkodás és megismerés megértéséhez a (magyar) nyelv kutatásán keresztül.

Az *iskola és tudás világa* írásai jól mutatják a szerző hozzáállását megismerő tudomány és alkalmazás viszonyáról. Míg az első két rész írásaiban Pléh Csaba nyomatékosan érvel az akadémiai tudomány fontossága mellett, itt elkötelezetten szorgalmazza a pszichológia és kognitív tudomány legújabb eredményeinek felhasználását a tanulás, az oktatás és az iskola fejlesztése érdekében. Mindezt több szinten teszi: pszichológusként a technológiai környezet tanulásban és tanításban kiaknázható lehetőségeit, társadalomtudósként pedig a pedagógia és oktatási intézmények társadalomformáló szerepét vizsgálja. Így áll az alaptudomány a társadalom szolgálatába. Az oktatás iránti elkötelezettség mind meg-

értő tudósként, mind pedig alkalmazó szakértőként követendő példát mutat a szakmának.

A *Hősök eszméi a nagyvilágban* részben a szerző korábbi és kortárs klasszikusokról ír, akik jelentős gondolatokkal járultak hozzá a megismeréstudomány különböző területeihez. Részletesen elemzi például Noam Chomsky hozzájárulását a pszichológiához és kísérleti pszicholingvisztikához, valamint tudományos nyelvelméletén nyugvó szabadságelvét.

Bemutatja, miként inspirálják Daniel Dennett intencionalitással és tudatelmélettel kapcsolatos gondolatai (és kérdései) fogalmi újítások és empirikus kutatások egész sorát. Maurice Halbwachs kollektív emlékezet felfogása kapcsán nemcsak a bergsoni és durkheimi gondolatok hatását tekinti át, hanem mai, aktuálpolitikai példákkal szemlélteti az emlékezet tudományos elméleteinek a történelemírással és emlékezetpolitikával fennálló izgalmas viszonyát.

Azonban a hősök munkássága és tudományos hozzájárulása mindig csak a kiinduló keret, lehetőség, hogy a hősökkel vitatkozó, a témához termékenyen hozzáadó más szerzőket és elméleteket is bemutasson, és egymáshoz képest értelmezve és egységes nézőpontból szemlélve azokat mintegy párbeszédbe vonja.

A *Magyar hősök eszméiben* Ranschburg Pálról, Dienes Valériáról, Mérei Ferencről és Erős Ferencről olvashatunk. Pléh szeretettel ír pályatársairól, mentoráról, a magyar pszichológia korábbi nagy alakjairól. Személyes történetek gazdagítják a fejezeteket, amelyek intézményi keretek és politikai rendszerek viszonyában elemezik a magyar tudósok pályáját, eredményeit, szakmai fordulatait. Kutatómunkájukat igyekszik tárgyilagosan bemutatni, azonban rávilágít a szakmai döntésekben fellelhető ellentmondásokra, a tudományos munkát befolyásoló és elméleti munka mögött meghúzódó esetleges ideológiai elkötelezettségre, politikai hatásokra. Bár az eszmetörténész távlatából ismerteti a jeles kutatók munkásságát, mindvégig érezhető a személyes tisztelet mind a tudósok, mind pedig szellemi teljesítményük iránt – nem véletlen a *Hősök* a fejezet címében. A hősök, vagyis pályatársak és kollégák mint szakmai iránymutatók iránti őszinte érdeklődés és kiemelt figyelem máshol is fontos szerepet kap. A *nyelv világa* részben ezáltal kapunk betekintést Thienemann Tivadar nyelvpszichológiájába vagy Fónagy Iván munkásságába.

Az egyes témák elemzése nemcsak történetileg mélyek, hanem egyben tudományterületeken átívelő széles körű vizsgálódások a szellemtörténet és kultúra szintjétől egészen az idegtudományig. Valójában ez is szakmai iránymutató, mert ahogyan *A Gondolkodik-e az emberi agy* című írás rávilágít, a pszichológiai tudományos megismerésben szervesen összekapcsolódik a filozófiai hagyomány, a viselkedéses kísérletezés és a neurális szerveződés vizsgálata.

A kötet utolsó fejezetében, Erős Ferencről írva, Pléh Csaba Isaiah Berlin 1953-as sündisznó és róka metaforáját használva fejezi ki meggyőződését, hogy tudósként nyitottnak kell lennünk, vonatkozzék ez a nyitottság tudományterüle-

tek közti kalandozásra, módszertani sokszínűsége vagy a megismerés különböző szintjeire: „Rókaként gyűjtsük a viselkedés, az élmény és a megismerés világára vonatkozó, a legkülönbözőbb területekről érkező tényeket és megközelítéseket.”

A fejezetek és a bennük az olvasó elé tárt tudás nemcsak példát mutat ehhez a szemlélethez, hanem kedvet is csinál hozzá.

A kötetet olvasva Isaac Asimov híres intelme jut az olvasó eszébe. Asimov 1964-ben leírta, hogy oly sok pályatársával együtt fiatal kutatóként miként értékelte kevésre a tudomány történetét, és állandóan a határokat feszegető, új kutatási eredményeket hajszolta. Ezzel állítja szembe az érett, megértő tudóst, aki már helyesen látja, hogy a tudás nem a legújabb kísérletekben rejlik, hanem a tudomány története által megírt elméletekben és gondolatokban. Asimovnak, mint magáról írja, és ezzel persze nincsen egyedül, túl sok idő kellett ehhez a felismeréshez. Pléh Csaba legújabb írásai, a megismerés központba állításával és elméleti szintézist eredményező történeti szemléletével, segíthetnek lerövidíteni e felismeréshez vezető utat. A *Megismerés vége* a megismerés gazdag, szemléltető példája, a tudományos elkötelezettség és a rendkívüli elméleti ismeret sokszínű és izgalmas tárháza. Kíváncsian várjuk a folytatást.

(Pléh Csaba: *A megismerés vége*. Budapest: Gondolat Kiadó, 2021, 568 o.)

Kardos Péter

Associate Professor of Psychology
Bloomfield College, New Jersey, USA